

Objektivitet i dömandet — på gott och på ont?

Av jur. dr MOA BLADINI

En god och beskedlig domare är bättre än god lag, ty han kan alltid laga efter lägligheten. Där en ond och orättvis domare är, där hjälper god lag intet, ty han vränger och gör dem orätt efter sitt sinne.

Olaus Petri domarregel nr 8

Den dömande verksamheten bör (?) präglas av objektivitet. Detta påstående kan tyckas vara en självklarhet och på den grunden lämnas därhän, samtidigt skulle många avfärda en vidare diskussion om begreppet genom att säga att ingen kan vara helt objektiv. Jag ska trots dessa invändningar i det följande diskutera objektivitet i den dömande verksamheten som en grundläggande förutsättning för dess legitimitet men också visa hur den kan verka i motsatt riktning, som ett potentiellt hot mot just objektiviteten själv. (Artikeln bygger på delar av avhandlingen Bladini, M. (2013), I objektivitetens sken.)

Inledning

En viktig grund för dagens rättegångsordning är den goda domaren. Bland förarbetena till rättegångsbalken kan nämnas princippropositionen (prop. 1931:80) som särskilt understryker vikten av en empatisk domare med förmåga att ha förståelse för människorna och för de motiv som bestämmer deras handlande, vilket också Mellqvist tar upp i sin inledande text. Nämda text ger en god överblick över den processuella utvecklingen under det senaste seklet. Trots förändringar och förskjutningar av varierande slag vad gäller processens mål och medel är materiellt riktiga avgöranden fortfarande ett mål som står högt upp på listan, om än inte till vilket pris som helst. Kvar står även kravet på den goda domaren. I denna essä ska jag därför ägna mig åt nämnda strävan efter materiellt riktiga domar, sanningsökande och den goda domaren. Så som jag ser det kan samtliga dessa teman kopplas till föreställningar om objektivitet vilket därför kommer att vara utgångspunkten för min diskussion i det följande.

Inledningsvis vill jag uppmana läsaren att föreställa sig en hög med hundra domar. Vid en granskning av dessa domar — fortsättningsvis utgår jag från straffprocessen och således rör det sig om brottmålsdomar — kommer de var för sig med största sannolikhet att framstå som helt korrekta och oklanderliga för en skolad jurist. Dessa slumpmässigt ut-

valda domar kan dock läggas på en lång rad och läsas genom ytterligare raster och då framträder emellanåt vissa mönster som tyder på bristande objektivitet. Bristande objektivitet kan innefatta olikabehandling av varierande slag, även strukturell diskriminering. Den dömande verksamheten har utsatts för kritik och granskning, inom såväl en allmän debatt som en rättsvetenskaplig sådan. Att det förekommer olika typer av strukturell diskriminering eller annat slag av bristande objektivitet har påvisats i olika studier. Här kan nämnas bland annat betänkandet *Är rättvisan rättvis? Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättssystemet* (SOU 2006:30) och Diesen, C., m.fl. (2005), *Likhet inför lagen* samt Brottsförebyggande rådets rapport *Diskriminering i rättsprocessen. Om missgynnande av personer med utländsk bakgrund* (BRÅ 2008:4). Ett axplock av olika granskningar i den allmänna debatten kan också nämnas. Ett första från våren 2004 då Sveriges radio P1:s program Kaliber presenterade resultatet av en undersökning som gjorts av samtliga domar rörande brottet grovt rattfylleri meddelade av tingsrätter i Stockholm, Göteborg och Malmö under år 2001. Undersökningen visade att personer med utländsk bakgrund dömdes till hårdare straff än personer med svensk bakgrund. (Se *Olikhet inför lagen*, Kaliber, Sveriges radio P1, den 25 april 2004.) Ett år tidigare utkom Katarina Wennstam med boken *Flickan och skulden. En bok om samhällets syn på våldtäkt* där bl.a. rättsväsendets bemötande av kvinnliga offer för sexualbrott kritiseras vilket åtföljdes av en intensiv debatt om rättsprocessen. Även Uppdrag gransknings rapportering av bl.a. "Fallet Ulf" från 2005 har lett till avslöjanden om juridiskt felaktiga domar. Slutligen kan nämnas Justitiekanslerns rapport *Felaktigt dömda. Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt* som presenterades 2006 och väckte uppmärksamhet i media. I den sistnämnda debatten deltog även jurister i större utsträckning än vanligt. Exempel på kritisk granskning av rättsväsendet inom den rättsvetenskapliga forskningen är bl.a. Sutorius, H. & Kaldal, A. (2003), *Bevisprövning vid sexualbrott*, Andersson, U. (2004), *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, Diesen, C. m.fl. (red.) (2005) *Likhet inför lagen* och Burman, M. (2007), *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor. Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*.

Men hur är det möjligt att en dom som är helt oklanderlig i strikt juridisk mening ändå kan medföra olikabehandling eller diskriminering på ett strukturellt plan? Och hur kan vi jurister förhålla oss till detta? Exemplet med domarna ovan synliggör något som jag vill resonera kring här, nämligen det handlingsutrymme att företa olika bedömningar som finns inom lagens ramar. Att det är möjligt att vara en skicklig jurist, att tillämpa den materiella rätten inom den processuella regelmassans ramar och ändå emellanåt misslyckas med att upprätthålla rätten till allas likhet inför lagen. Detta är på intet sätt något nytt, det visar bland annat det inledande citatet som är hämtat från Olaus Petri domarregler från

mitten av 1500-talet. Mellqvist beskriver också, som jag nämnt redan inledningsvis, hur princippropositionen inleddes med domaren och ett understrykande av dennes oväld, empati och förmåga till social vidsyn. Om än dessa frågor diskuterats under århundraden är de alltså viktiga att fundera över. Jag vill dock understryka att jag inte gör anspråk på att presentera några svar på dessa, genom historien omdiskuterade, frågor utan endast framföra en reflektion kring ämnet utifrån objektivitets-idealets förtjänster, faror och möjligheter.

Inledningsvis några ord om objektivitetens förtjänster i den dömande verksamheten och hur den tar sig uttryck i rättslig reglering, därefter följer en diskussion om dess faror respektive möjligheter utifrån en kunskapssteoretisk ram.

Objektivitetens grunder och förtjänster

Mellqvist beskriver i den inledande texten hur en strävan efter och en förväntan om att uppnå materiellt riktiga domar betonades inför rättegångsbalkens tillkomst, samtidigt som dessa ideal övergavs i delar redan tidigt efter rättegångsbalkens ikraftträdande. Ändå är det alltså ett av de högst rankade målen med processen. Strävan efter den materiella riktigheten kommer till uttryck genom bestämmelsen i RB 35:1 och Processlagsberedningens förtydligande om att ett grundläggande syfte med bevisvärderingen är att "leta efter sanningen". Mellqvist lyfter också, med hänvisning till Bylander, upp allmänhetens förväntan på att domaren i processen ägnar sig åt just sanningssökande eller rent av sanningssinnande i processen. Det här är en central aspekt som jag har för avsikt att vidareutveckla, men snarare i termer av en objektiv process. Föreställningar om sanning är tätt förknippade med föreställningar om objektivitet. Dessa innebär mycket förenklat att det är möjligt att finna sanningen med hjälp av ett objektivt kunskapsökande. Begreppet objektivitet kommer i den fortsatta framställningen att användas utifrån olika kunskapsideal och jag ska behandla dessa ideal nedan. Jag tar min utgångspunkt i att föreställningen om en objektiv domstolsprocess är en nödvändig förutsättning för att legitimera densamma. För att erhålla allmänhetens förtroende krävs det att den dömande verksamheten uppfattas som objektiv utförd och därmed legitim, det krävs alltså om inte en *de facto* objektiv rättstillämpning så i vart fall en *till synes* objektiv sådan. Något annat skulle vara otänkbart i en rättsstat då det skulle rasera allmänhetens förtroende, vilket i förlängningen skulle kunna leda till rättsstatens sammanbrott. (Frågan om en potentiell förtroendekris är centralt i Betänkandet *Ökat förtroende för domstolarna — strategier och förslag* (SOU 2008:106).)

Objektivitetsidealet tar sig olika skepnader och funktioner i den dömande verksamheten. Jag har i min avhandling *I objektivitetens sken* gjort en indelning av olika rättsregler och skiljer där på två olika typer av

regler som är kopplade till kravet på objektivitet i relation till straffprocessen. Indelningen är gjord utifrån vilken funktion de har vad gäller objektivitetskravet, där den första gruppen regler *etablerar* ett sådant krav och den andra gruppen *garanterar* efterlevandet av kravet. En kort sammanfattning av dessa ska ges här i syfte att beskriva hur objektivitetskravet tar sig uttryck i den rättsliga regleringen. Det är dock på sin plats att understryka att det är fråga om en svepande överblick snarare än en uttömmande genomgång. Till den första gruppen, de regler som *etablerar* kravet på objektivitet, hör först och främst bestämmelsen i RF 1:9 som stadgar att den dömande verksamheten ska utföras med saklighet och opartiskhet utifrån ett krav på allas likhet inför lagen. Bestämmelsen benämns ibland *objektivitetsprincipen*. I sammanhanget kan också nämnas RF 2:10 som kräver att ”*en rättegång ska genomföras rättvist och inom skälig tid.*”. Bestämmelsen är ett uttryck för det skydd som den enskilde garanteras i Europakonventionens sjätte artikel. Här kan således även Europakonventionens sjätte artikel som etablerar rätten till en rättvis rättegång och det numera därtill kopplade Lissabonfördraget nämnas. Även andra internationella dokument så som FN-stadgan, UNDHR, ICCPR och the United Nations Basic Principles on the Independence of the Judiciary samt the Bangalore Principles of Judicial Conduct, Europarådets rekommendation om domares oberoende, skicklighet och roll samt the European Charter on the Statute of Judges, vilka dock inte är av bindande natur, behandlar olika aspekter av objektivitetskravet. Nog om dessa, men värt att påpeka är att samtliga dessa regler och regelverk ger uttryck för vissa generella värden, så som allas likhet inför lagen och rätten till en rättvis rättegång vilka kan ses som uttryck för kravet på objektivitet. Till den andra gruppen regler, de som *garanterar* upprätthållandet av objektiviteten, hör dels regler som garanterar domares men även domstolens självständighet, dels behörighetsregler som innefattar regler om tillsättning av domare, avsättning samt kontroll. Även jävsreglerna har en given plats här. Naturligtvis kan också flertalet processuella regler ses som en garant för ett objektivt dömande, däribland de regler som berör processens gång och kanske särskilt processledning, bevisvärdering och kontrollerbarhet. Ovan nämnda internationella instrument omfattar även regler som har en garanterande funktion. Dessa fokuserar starkt på domares oberoende och skydd för påtryckningar. Den nationella regleringen är förstås mer detaljerad. Kännetecknande för reglerna på samtliga nivåer, såväl nationella som internationella, är att det som understryks särskilt är att rättegången skall vara *till synes* objektiv. (För en närmare genomgång av dessa regler och kopplingen till objektivitet, se Bladini, M. (2013).) Utifrån ett legitimitetsperspektiv och därmed också utifrån frågan om allmänhetens förtroende för rättsväsendet är det förstås av särskild betydelse att rättsprocesser och kanske i synnerhet brottmålsprocesser framstår som objektivt genomförda. Att

föreställningen om ett objektivt rättsväsende har en legitimerande funktion är förmodligen självklart för de flesta, men är ändå värt att påminna om. Jag ska dock inte ägna mig mer åt objektivitetens förtjänster i den fortsatta framställningen utan istället övergå till att diskutera de faror som ett objektivitetsideal kan medföra.

Objektivitetens faror

Trots att de flesta skulle hålla med om att en objektiv rättsprocess är fundamental i en rättsstat är föreställningar om objektivitet inte nödvändigtvis enbart av godo. För att kunna vidareutveckla mitt resonemang nedan behöver jag inledningsvis göra en distinktion mellan olika förståelser av objektivitet. Objektiviteten är som nämnts ovan kopplat till sanningsökande, eller snarare kunskapssökande, och är således ett kunskaps-teoretiskt begrepp. Detta kräver att jag gör en beskrivning av objektivitet i epistemologisk mening, jag ska dock försöka göra det så förenklat som möjligt. Synen på och förståelsen av objektivitet hänger samman med synen på kunskap. Objektivitet kan sägas handla om relationen mellan ett kunskapssökande subjekt och den del av "verkligheten" som subjektet i någon mening vill ha kunskap om. Den gängse förståelsen av begreppet objektivitet är kopplat till den positivistiska kunskapstraditionen som alltjämt dominerar såväl vetenskapssamhället som övriga delar av samhället och jag ska därför inleda med den. Rättegångsbalken och därmed vår straffprocess har utvecklats under en tid när det positivistiska idealet varit i stort sett allenarådande. I enlighet med en positivistisk kunskaps-syn är det möjligt att genom språket avspegla verkligheten och att nå eller i vart fall närma sig sanningen. Sanning innebär då att världen kan beskrivas *så som den är*. Vetenskap utgår från fakta och kunskap uppnås genom empiriska undersökningar och logiska resonemang. Ledord är således rationalitet, logik och objektivitet, vilket betyder att sanningen kan nås genom distans, neutralitet och opartiskhet. Detta innebär i sin tur att kunskapsobjektet, det som ska studeras, och kunskapsprocessen står i centrum. (Se t.ex. Burr, V. (1999), s. 6 samt Molander, J. (2003), s. 117.) Det kan i ett straffprocessuellt sammanhang översättas till den gärningsbeskrivning som ska prövas och den bevisning som läggs fram i målet samt själva processen i sig. Den som ska inhämta kunskapen, således domaren, anses ha förmåga att ställa sig utanför sig själv och betrakta världen på ett neutralt och objektivt sätt. Denna distans antas bidra till förutsättningarna för domarna att förhålla sig objektiva enligt ett positivistiskt objektivitetsideal, i vilket det är viktigt att skilja mellan forskarsubjekt och forskarobjekt eller, i den dömande verksamheten, mellan den som ska (be)döma och den eller det som ska (be)dömas. Detta i sin tur betyder att den person som söker kunskap, eller som ska döma i ett mål, inte anses ha betydelse för utfallet. Detta är de flesta bekanta

med — tanken om att en process anses vara objektivt utförd om den som dömt kan bytas ut och ersättaren komma fram till samma resultat.

Så vad är då problemet? Vad är det som kan utgöra en potentiell fara med detta? Mer än att många skulle säga att det inte är möjligt att förhålla sig helt objektiv på det sätt som den positivistiska kunskapstraditionen förespråkar? För att förklara detta ska jag nu redogöra för en del av den kritik som riktats mot detta positivistiska kunskapsideal, här med avstamp i Sandra Hardings teoribildning. Harding har främst ägnat sin forskning åt feministisk och postkolonial teori, epistemologi och vetenskapsmetodologi. Hennes kritik är kopplat till ett vetenskapligt sammanhang, men jag menar att samma argument kan göras gällande i en processuell kontext. Harding utgår från att värderingar kan finnas i vetenskaps- eller kunskapsprocesser på två olika sätt. Det första och mest uppenbara sättet är genom att särskilda värden eller intressen påförs kunskapsprocessen utifrån, som exempel på sådana externt påförda och därmed synliga värderingar kan nämnas genusperspektiv eller etnicitetsperspektiv. Men en annan form av värderingar i kunskapsprocesser verkar istället inom den till synes neutrala och objektiva vetenskapen. De finns inbyggda i strukturerna och är därför varken synliga eller medvetna. Hardings kritik mot det positivistiska kunskapsparadigmet handlar om just detta, att vissa värderingar byggs in och görs osynliga och att nämnda objektivitetsideal inte förmår upptäcka dessa värderingar som verkar i och genom systemets strukturer. Nämnda sakliga och neutrala objektivitet förmår endast avslöja och exkludera den förstnämnda typen av värderingar, de som påförs utifrån i form av olika specialintressen. Nämligen de värderingar som avviker från de gemensamma normer som finns inom forskarkollektiven och därmed kan den inte ge skydd mot inbyggda agendor. Istället bidrar denna form av objektivitet till att osynliggöra kollektivets värderingar genom att de görs naturliga, neutrala och normala och på så sätt byggs in i systemet. (Se t.ex. Harding, S., "After the Neutrality Ideal. Science, Politics and Strong Objectivity" i *Social Research*, 1992, s. 567–587 och Harding, S. (1991), *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*, s. 143.) Harding menar därför att den moderna vetenskapen bygger på vissa värden och intressen, vilka främst har västerländska, patriarkala och borgerliga förtecken. Ett skäl till att detta är möjligt är att det positivistiska objektivitetsidealet endast innefattar kunskapsobjektet och -processen i en kritisk granskning, medan kunskapssubjektet lämnas utanför. Vem som företar kunskapsprocessen ska ju inte spela någon roll för utfallet.

Här menar jag att det är möjligt och till och med nödvändigt att dra paralleller till den dömande verksamheten för att förstå hur bristande objektivitet, ibland i form av strukturell diskriminering, kan förekomma i till synes objektiva och oklanderliga domar. Hur förstår jurister och domare objektivitet i relation till rättstillämpningen? Dessa frågor har

jag behandlat i min avhandling. Som en del i avhandlingen har jag undersökt hur Per Olof Ekelöf beskrivit bevisvärdering i *Rättegång IV*. Ett skäl till det är att bevisvärderingen är en central del av dömandet och särskilt aktualiserar kravet på objektivitet och jag ska nämna några av resultaten för att visa på hur Hardings kritik också kan vara aktuell i ett rättsligt sammanhang.

Anledningen till att jag valt just nämnda bok är att den använts som kursbok i bevisrätt sedan dess första upplaga i mitten av 1950-talet och så sent som 2012 fanns boken fortfarande med som enda representant för bevisrätten bland de obligatoriska kursböckerna på litteraturlistorna för grundkursen i processrätt, vid samtliga juristutbildningar i landet. Trots att det råder delade meningar om den praktiska betydelsen av Ekelöfs bevisvärdemetod torde ingen invända mot att hans bok haft ett mycket stort inflytande på dagens jurister och därmed även de som är verksamma som domare idag.

Ekelöfs beskrivningar av bevisvärderingen präglas i stora delar, om än inte enbart, av det positivistiska objektivitetsidealet. Där den verklighet som ska bedömas målas upp som något mätbart och kunskapsprocesserna beskrivs i termer av logiska resonemang och matematiska beräkningar. Även i delar där Ekelöf problematiserar mänskliga inslag av främst kommunikativ natur, så som att det kan vara svårt att uppfatta något på håll, att förstå någon som är från ett annat samhällsskikt etc., görs beskrivningarna om till logiska formler. Genomgående beskriver han dömandet som något instrumentellt eller till och med maskinellt. Ett illustrativt exempel är när Ekelöf tar upp domarens intuition, som till skillnad från övriga, av Ekelöf omnämnda, rationella och logiska egenskaper är högst mänsklig. Han liknar då den mänskliga intuitionen vid en datamaskin: ”*Det är ingen glädje med en datamaskin, om den inte programmerats med riktigt material.*” (Ekelöf, P. O. m.fl. (1995), s. 132.) Genom att likna detta högst mänskliga inslag i bevisvärderingen vid en datamaskin så (åter)skapas bilden av en mekanisk process genom vilken faktamaterialet ska processas. Ekelöf använder sig överlag av abstrakta och avskalade beskrivningar som skapar en känsla av distans och gör processen icke-mänsklig genom liknelser med maskiner och mekanik. Det kan särskilt understrykas att han beskriver samtliga människor som är inblandade på ett icke-mänskligt sätt — de saknar namn, ansikte och känslor och beskrivs istället utifrån funktion, så som åklagare, tilltalad, vittne och målsägande. Detsamma gäller den som ska döma. Jag vill understryka att sättet att beskriva rättstillämpning inte är unikt för Ekelöf, det är inte ens unikt för rättsvetenskapliga texter. Det stämmer väl överens med det vetenskapsideal som dominerat under det senaste seklet. Men vad spelar då detta för roll? Vad får det för betydelse att rättsväsendet och rättstillämpningen framstår som ett maskineri, den verklighet

som ska bedömas hålls på avstånd och människorna som verkar inom systemet osynliggörs?

Jag förespråkar en uppdelning av bilden av objektivitet i två, dels den bild av objektivitet som förmedlas utåt mot allmänheten, dels den bild som jurister och domare själva har av sin objektivitet. Den första är, så som påpekats ovan, inte lika problematisk. Den är måhända i själva verket nödvändig för att erhålla och upprätthålla medborgarnas förtroende. (Detta kan förstås diskuteras, men det får bli i en annan text.) Den dömande verksamheten behöver utstråla ett sken av objektivitet. Vad gäller den andra bilden, den som riktar sig inåt mot juristkåren i allmänhet och domarkåren i synnerhet, är den inte lika oproblematiske. Den kritik som Harding riktar mot vetenskaperna kan lyftas även i detta sammanhang. Om den enda föreställningen av objektivitet i rättstillämpningen är en positivistisk sådan får vi inte hjälp med att se oss själva, våra värderingar och förförståelser av världen och de (gemensamma sådana) kan därmed göras normala, naturliga och till och med nödvändiga. Det här, menar jag, är ett skäl till att det i till synes oklanderliga domar i strikt juridisk mening ändå kan döljas olika typer av bristande objektivitet och olikabehandling.

Objektivitetens möjligheter

Det kan vara på sin plats att påpeka att olikabehandling och bristande objektivitet snarare torde vara undantag än regel i den dömande verksamheten. Men, ska tilläggas, den kritik som framförts bör tas på allvar och, det går alltid att bli ännu bättre. Den goda domaren är uppenbarligen fortfarande vårt ideal och den materiellt riktiga domen värd att sträva efter. Så, om det nu är möjligt att förstå och förklara förekomsten av olika typer av bristande objektivitet i dömandet, i vart fall i delar, med hjälp av Hardings kritik av det positivistiska objektivitetsidealet finns det också möjlighet till förbättring. Den viktigaste kritiken och därmed det största hotet mot en rättvis rättsprocess är att vissa värderingar och förgivettaganden osynliggörs och normaliseras. Dessa värden och föreställningar om världen är sådana som är gemensamma för, i Hardings teori vetenskapssamhället och i den dömande verksamheten, jurist- och domarkollektivet. Jag skulle vilja påstå att jurister och domare alltjämt är en relativt homogen grupp med liknande bakgrund och erfarenheter. Av den anledningen har vi också svårt att hjälpa varandra att få syn på våra värderingar och föreställningar om världen. Däremot är den verklighet som idag träder in i våra rättsalar i delar väldigt olik den vi själva erfarit. Om denna främmande verklighet enbart tolkas utifrån de egna erfarenheterna och uppfattningarna om vad som är normalt, naturligt och nödvändigt föreligger en uppenbar risk för att inblandade personer kommer att känna sig missförstådda och kritik om bristande objektivitet kan komma att framföras. Så är det då möjligt att tänka kring objektiv-

tet på ett annat sätt, för att i möjligaste mån minimera risken att hamna i en situation som leder till bristande objektivitet och olikbehandling? Mitt svar på frågan är jakande, jag menar att det är möjligt att förstå sin egen objektivitet och sin egen roll i den dömande verksamheten på ett annat sätt. Det skulle i vart fall bidra till att synliggöra riskerna och därmed medföra en medvetenhet och förhoppningsvis en reflektion kring de egna föreställningarna om världen och dess betydelse för rättstillämpningen. Harding menar att en starkare objektivitet kan uppnås genom att relationen mellan det objekt som ska undersökas och subjektet, människan som ska genomföra undersökningen, måste utredas istället för att dess existens förnekas. Detta medför att relationen mellan den som ska (be)döma och den eller det som ska (be)dömas måste erkännas och utvärderas. Det innebär framförallt att granska sig själv och sina egna förgivettaganden och föreställningar om världen, vad som är normalt, neutralt och nödvändigt utifrån någon annans perspektiv. Förhoppningen är då att synliggöra och öka medvetenheten om sådana värderingar som tidigare varit omedvetna och osynliga. (Se Harding, S. (1991), s. 152 och Harding, S. (1992), s. 580 ff.) Det skulle i sin tur medföra en (bättre?) möjlighet att vara en sådan god domare som såväl Olaus Petri som princippropositionen efterfrågar, en empatisk domare med förmåga att ha förståelse för människorna och för de motiv som bestämmer deras handlande. Harding benämner detta stark objektivitet, därför att den till skillnad mot den positivistiska inkluderar den som söker efter kunskap i den kritiska granskningen och därmed kan avslöja ytterligare värderingar som riskerar att påverka resultatet.

Avslutande ord

Sammanfattningsvis — den goda och empatiska domaren har efterfrågats ända sedan rättegångsbalkens tillkomst (och långt tidigare) och arbetar i våra rättssalar idag. Trots det har rättsväsendet utsatts för kritik av olika slag, i såväl en allmän debatt som i rättsvetenskapliga sammanhang. En stor del av denna kritik kan sammanfattas i termer av bristande objektivitet. Ett sätt att förstå och förklara förekomsten av bristande objektivitet och olikbehandling i den dömande verksamheten trots att enskilda domar sällan går att klandra är att göra det utifrån det rådande objektivitetsidealet, nämligen ett positivistiskt sådant. Att den dömande verksamheten utstrålar ett sken av objektivitet är måhända nödvändigt för dess legitimitet och därmed i förlängningen för rättsstatens överlevnad. Men skenet av objektivitet kan paradoxalt nog också vara en fara för objektiviteten i sig självt. I den positivistiska objektivitetens sken kan nämligen förgivettagna föreställningar om och värderingar av verklighetens beskaffenhet osynliggöras, inte bara för allmänheten utan också för jurister och domare själva vilket möjliggör förekomsten av bristande objektivitet. Problemet så som det beskrivits ovan är att det rådande

objektivitetsidealet inte har förmått synliggöra sådana värderingar och föreställningar om världen som är gemensamma för domarkollektivet utan istället byggt in och normaliserat dessa. En möjlig förklaring är att domaren enligt rådande objektivitetsideal lämnas utanför den kritiska granskningen. Ett sätt att hantera problemet är att inkludera sig själv i den kritiska granskningen för att försöka få syn på sådana värderingar och föreställningar som uppfattas som neutrala, normala och naturliga.

Med detta sagt bör noteras att värderingar i sig inte nödvändigtvis är av ondo. De kan mycket väl vara till hjälp i den dömande verksamheten. En empatisk domare är ju till exempel just vad som efterfrågades i samband med rättegångsbalkens införande och jag föreslår att det alltjämt kan vara ett utmärkande drag för den goda domaren. Faran utgörs av sådana värderingar som framstår som just neutrala, normala och naturliga och som därmed riskerar att omedvetet ha en negativ inverkan på dömandet.

Avslutningsvis vill jag understryka att det redan finns en stor medvetenhet om de potentiella problemen och tankar om hur dessa kan hanteras. Det förs en ständig diskussion inom rättsvetenskapen men också i utbildningssammanhang. Det görs i varierande grad på grundutbildningsnivå men också den nu etablerade Domstolsakademien är ett gott exempel på detta. Trots det behöver vi ständigt påminnas om att den som ska se och i slutändan döma måste rannsaka sig själv och få syn på de värderingar och förgivettaganden som annars så lätt kan komma att döljas i objektiviteten sken.